

1990 vs. 2023

En komparativ idéanalys av två svenska utrikesdeklarationer

Abstract

Efter kalla krigets slut dominerade den liberala ideologin men den optimistiska synen på internationellt samarbete har ifrågasatts alltmer i takt med att fler kriser och konflikter uppstått, varav Rysslands invasion av Ukraina är den senaste omvärldshändelsen i fokus. 2000-talet markerar en ny säkerhetspolitisk era. Genom en komparativ idéanalys undersöker denna uppsats vilka liberala och realpolitiska idéer som kan uttolkas ur Sveriges utrikesdeklarationer år 1990 och 2023. Med hjälp av ett konstruktivistiskt ramverk och idealtyper som analysverktyg står det klart att omvärldshändelsernas olika natur har lett till ett idéskifte, vilket i Sverige starkast uttrycker sig i det identitetsskifte som Nato-inträdet innebär. 2023 är neutralitetspolitiken borta till förmån för ett Natomedlemskap, vilket utgör ett exempel på hur motiv för internationella samarbeten har blivit mer realpolitiska. Ett globalt fokus har fått ge plats åt en prioritering av närområdet och normativa ambitioner har tonats ned. Utrikespolitiken har blivit mer realpolitisk men analysen visar även att den liberala ideologin finns kvar.

Nyckelord: svensk utrikespolitik, komparativ idéanalys, liberalism, realpolitik, konstruktivism

Antal ord: 7932

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	<i>Syfte</i>	<i>1</i>
1.2	<i>Frågeställning</i>	<i>1</i>
1.3	<i>Avgränsning</i>	<i>1</i>
2	Tidigare forskning.....	2
3	Bakgrund.....	3
3.1	<i>Kalla krigets slut och neutralitetspolitiken</i>	<i>3</i>
3.1	<i>Regeringsskifte och Rysslands invasion av Ukraina.....</i>	<i>3</i>
4	Teoretiskt ramverk.....	5
4.1	<i>Konstruktivism.....</i>	<i>5</i>
4.2	<i>Begrepp</i>	<i>6</i>
4.2.1	<i>Idéer.....</i>	<i>6</i>
4.2.2	<i>Ideologi.....</i>	<i>6</i>
4.2.3	<i>Identitet.....</i>	<i>6</i>
4.2.4	<i>Normer.....</i>	<i>7</i>
4.2.5	<i>Praktiker</i>	<i>7</i>
5	Metod och metodologiskt tillvägagångssätt	8
5.1	<i>Idéanalys</i>	<i>8</i>
5.2	<i>Idealtyper som analysverktyg.....</i>	<i>8</i>
5.2.1	<i>Liberalism.....</i>	<i>9</i>
5.2.2	<i>Realism.....</i>	<i>10</i>
5.3	<i>Kategorisering av material</i>	<i>11</i>
6	Analys	12
6.1	<i>Utrikesdeklaration 1990.....</i>	<i>12</i>
6.2	<i>Utrikesdeklaration 2023.....</i>	<i>15</i>
7	Slutsats.....	18
8	Avslutande diskussion	20
9	Referenser	21

1 Inledning

De senaste 20 åren har vi bevittnat ett skifte på den globala arenan. Efter kalla krigets slut dominerade den liberala ideologin men den optimistiska synen på internationellt samarbete har ifrågasatts när allt fler kriser och oenigheter uppstått. Terrorattentatet i USA den 11 september 2001 satte tonen för det nya århundradet. Attackerna följdes av flera inflytelserika händelser som finanskrisen, framväxten av IS, Irakkriget, den arabiska våren, kriget i Syrien, värmeböljor och Brexit. Euforin med vilken liberaler välkomnade kalla krigets slut har försvunnit och en ny säkerhetspolitisk era har inletts (Burchill, 2013:58 & Dunne, 2020:109-112).

Den senaste omvärldshändelsen som dragit till sig utrikespolitisk uppmärksamhet är Rysslands invasion av Ukraina den 24 februari 2022. Det är en händelse vars närhet till Sverige orsakat en förändring i landets utrikes- och säkerhetspolitiska hållning. Från att länge bedrivit neutralitetspolitik rustar nu Försvarsmakten upp och ett Natomedlemskap behandlas (MSB, 2022 & Försvarsdepartementet, 2023).

Denna utveckling väcker tankar om ett idéskifte i Sveriges utrikespolitik, mer specifikt en kursändring från liberal till mer realpolitisk utrikespolitik. För att undersöka detta används en komparativ idéanalys av Sveriges utrikesdeklarationer år 1990 och 2023. Utrikesdeklarationerna sammanfattar regeringens prioriteringar och mål och fungerar därför som ett representativt underlag för landets utrikespolitiska inställning. Detta material kommer att användas som ett verktyg för att studera svensk utrikespolitik under två omvärldshändelser, kalla krigets slut och Rysslands invasion av Ukraina.

1.1 Syfte

Syftet är att jämföra Sveriges utrikesdeklarationer från 1990 och 2023. En komparativ idéanalys, med en konstruktivistisk ansats, kommer att beskriva idéerna i respektive deklaration samt förklara hur den svenska utrikespolitiken påverkats av omvärlden. Idealtyper baserade på de teoretiska inriktningarna liberalism och realism kommer att precisera vilka idéer i utrikesdeklarationerna som är i fokus.

1.2 Frågeställning

Vilka liberala och realpolitiska idéer uttrycks i Sveriges utrikesdeklarationer från 1990 och 2023 samt hur kan man förklara idéerna med hjälp av de rådande omvärldshändelserna?

1.3 Avgränsning

Metodrapportens empiriska material är avgränsad till Sveriges utrikesdeklarationer från 1990 och 2023. Analysen bygger på ett konstruktivistiskt förhållningsätt och det teoretiska ramverket kommer avgränsas ytterligare med hjälp av två idealtyper, liberalism och realism. De breda tanketraditionerna kommer att preciseras till två utrikespolitiska förhållningsätt.

2 Tidigare forskning

Det finns ett stort underlag av forskning om idéströmningar på den internationella arenan. Vi har tagit hjälp av böckerna *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (2020) och *Internationella Relationer* (2021) för att få en helhetsförståelse av de dominerande perspektiven. Förra året publicerade även Gideon Rachman (2022), chefskommentator för utrikesfrågor för Financial Times, en bok som uppmärksammar 2000-talet som ett skifte i historien och kallar den nya eran för: *the age of the strongman*. Det är tydligt att det nya århundradet har dragit till sig mycket uppmärksamhet och intresset för utrikespolitik har ökat (Gustavsson & Tallberg, 2021:57-60).

Francis Fukuyamas *The End of History and The Last Man* (1992) ger en utopisk bild av den framtidssyn som rådde hos honom själv och många av hans kollegor gällande världsutvecklingen i början av 1990-talet. Efter murens fall uppstod demokratier på många håll i världen och hans tolkning av utvecklingen var att den liberala ideologin slutligen stod oemotsagd. 2022 utkom uppföljaren *Liberalism and Its Discontents* som ett svar på den kritik som hans ursprungliga teori om historiens slut särskilt utstått under 2010-talet då demokratiutvecklingen setts vara på tillbakagång på flera håll i världen med Orbáns Ungerska "illiberal democracy" som praktexempel. Numera har den liberala ideologin fått motståndare på både höger- och vänstersidan. Tankar om att det skett ett idéskifte på den internationella arenan är alltså inte främmande. Därför blev vi intresserade av att undersöka om en förändring är möjlig att iakttas också i Sveriges utrikespolitiska ställning, en studie som vore ett tillskott i forskning på detta ämne som, sedan Rysslands invasion av Ukraina, inte är alltför utforskat.

I Olof Kronvall och Magnus Peterssons (2005) bok, *Svensk säkerhetspolitik i supermakternas skugga*, diskuteras Sveriges försvarspolitiska förhållningssätt från början till slutet av kalla kriget och även vad krigets slut innebar för svensk försvarspolitik. Vi förutsåg att en jämförande analys av Sveriges utrikespolitik under slutet av kalla kriget med den rådande hållningen hade varit givande. Björn Fägersten och Björn Jerdén (2018) artikel, *En moralisk stormakt i post-neutral tappning: Svensk utrikespolitik 2011–2018*, lyfter Sveriges utrikespolitiska utveckling sedan kalla kriget och poängterar en tydlig inriktningsförändring under 2000-talet. Med hjälp av artikeln bekantade vi oss också med studerandet av svenska utrikesdeklarationer. Författarna beskriver utrikesdeklarationen som den "...viktigaste utrikespolitiska viljeyttringen i svensk politik." och följer det med att redogöra för centrala tankar i åtta svenska deklarationer som underlag för analysen (Fägersten & Jerdén, 2018:346). Utifrån detta upplevde vi att en idéanalytisk jämförelse av svensk utrikespolitik under kalla kriget och Rysslands invasion av Ukraina, en pågående omvärldshändelse, skulle kunna bidra med en intressant infallsvinkel i studerandet av svensk utrikespolitik.

3 Bakgrund

3.1 Kalla krigets slut och neutralitetspolitiken

Under mitten av 1980-talet skedde en upptining av relationen mellan kalla krigets stormakter. Sovjetunionens ledare Michail Gorbatsjov framhöll att socialism och kapitalism kunde samexistera och USA:s president Ronald Reagan benämnde inte längre Sovjet som ondskans imperium. 1989 deklarerade Gorbatsjov att Sovjets europeiska satellitstater själva fick välja sin framtid – Sovjetunionens sammanbrott var nära. I november samma år föll Berlinmuren (Kronvall & Petersson, 2005:145).

Under kalla kriget hade svensk utrikespolitik präglats av den närmst belägna av stormakterna: Sovjet. Från och med 1945 kom neutralitetspolitiken att vara Sveriges medel för att orientera sig i maktbalansen och undvika att dras in i ett världskrig. Detta innebar ett avståndstagande från FN:s principer om kollektiv säkerhet (Kronvall & Petersson, 2005:161).

Det så kallade “andra kalla kriget” 1979–1985 präglades av upprustning. Upprepade incidenter då främmande U-båtar tog sig in på svenskt vatten intensifierade diskussionerna i Sverige. Samtidigt skedde en ökad integration med Väst som konsekvens av att hänsynstagande till Sovjet blev mindre och mindre väsentligt (Kronvall & Petersson, 2005:163). Sverige kunde nu börja närma sig Europeiska gemenskapen (EG) och USA – ett närmande som Moderaterna mer än Socialdemokraterna var positivt inställda till (Ibid.:152).

Den socialdemokratiska regeringen som tillträdde 1988, med Ingvar Carlsson i spetsen, innebar en brytpunkt i frågan om västlig integration, samt en speciellt stor omsvängning från Socialdemokraternas tidigare hållning i frågan. Neutralitetspolitiken ansågs nu möjlig att bibehålla även med medlemskap, något som tidigare setts som omöjligt (Kronvall & Petersson, 2005:157).

Kalla krigets slut innebar att en ny era infann sig där de traditionella definitionerna av säkerhet, som bland annat präglat den svenska försvarsstrategin, ifrågasattes. År 1994 presenterade FN begreppet *mänsklig säkerhet* och ämnade med detta utvidga betydelsen av säkerhet, från de statligt orienterade territoriell säkerhet och militära hot (Egnell, 2017). Responsibility to Protect (R2P) är en princip som fastställde att varje stat har ansvar för att skydda sin egen befolkning, men att det internationella systemet har ansvar att ingripa om denna misslyckas. Den nya normen utgör ett exempel på hur säkerhetsbegreppet kom att präglas av liberala ideal som samarbete och mänskliga rättigheter (Björkdahl, 2021:536).

3.1 Regeringsskifte och Rysslands invasion av Ukraina

Kalla kriget slut har inte lett till att den spända relationen mellan Öst och Väst upphört. Ryssland är fortfarande västfientlig och har speciellt motsatt sig Natos expansion. Ukrainas geografiska position, med gräns till både EU och Ryssland, och västvänliga utveckling efter sin självständighet har försatt landet i en utsatt situation. Rysslands president Vladimir Putins mål att stärka sitt inflytande på den internationella arenan och Ukrainas sovjetiska rötter gjorde

landet till ett motiverat första sikte. Den 24 februari 2022 inledde Ryssland en invasion av Ukraina och sedan dess har säkerhetsläget varit oroligt i Europa (Globalis, 2023).

Efter riksdagsvalet i september 2022 blev det ett regeringsskifte i Sverige. Ulf Kristersson, partiledare för Moderaterna, tillträdde som statsminister med en minoritetsregering bestående av partierna Moderaterna, Kristdemokraterna, Liberalerna och parlamentariskt stöd av Sverigedemokraterna (Kristersson, 2022). Samarbetet fastställdes i Tidöavtalet som presenterades ungefär en månad efter valresultatet (Moderaterna, 2022). Tidöpartierna efterträdde en socialdemokratisk regering och uttryckte tidigt nya fokus i utrikespolitiken. ”Med ett stort krig i Europas mitt är säkerheten i vårt närområde utrikespolitikens främsta prioritet.” (Billström, 2022). Socialdemokraternas progressiva liberala agenda ersattes med ett fokus på utrikespolitikens kärnområden. Ett konkret exempel på detta är att den nytillträdde utrikesministern tagit bort benämningen *feministisk utrikespolitik* (Juhlin, 2022).

Regeringens utrikesdeklaration lästes upp av utrikesminister Tobias Billström den 15 februari 2023 (Billström, 2023). Datumet markerar nästan ett år efter Rysslands invasion. Utrikespolitik handlar om förbindelser med och politik gentemot andra länder och att förebygga risker och hot är en viktig del av detta. Rysslands invasion har påverkat det globala säkerhetsläget vilket har lett till olika åtgärder inom Sveriges utrikespolitik. Under året har Sverige bidragit med över 21,5 miljarder kronor till olika insatser för att stötta Ukraina. Det har även skett en upprustning inom Försvarsmakten för att öka landets säkerhet men även som en förberedelse för Natomedlemskapet (Regeringskansliet, 2023a & Försvarsdepartementet, 2023). Den 22 mars 2023 godkände riksdagen regeringens proposition om Sveriges medlemskap i Nato. Sverige har länge samarbetat med den mellanstatliga organisationen men ett medlemskap ansågs till slut nödvändigt under denna oroliga period (Regeringskansliet, 2023c).

4 Teoretiskt ramverk

4.1 Konstruktivism

Utrikesdeklarationerna kommer att analyseras inom ett konstruktivistiskt teoretiskt ramverk. En konstruktivistisk ontologi menar att människors handlande orienteras av vissa sociala konstruktioner: idéer, trossystem, normer, identiteter eller andra förklarande filter genom vilka människor betraktar världen. Detta innebär att det är människor som skapar världen – det mänskliga handlandet struktureras av innebörder som grupper av människor utvecklar för att tolka och organisera deras identiteter, relationer och miljöer (Parsons, 2018:75).

Konstruktivismens grundläggande drag föddes i slutet av 1800-talet och aktualiserades igen i slutet av 1980-talet då de traditionella teorierna realism och liberalism ansågs ha misslyckats med att förutse kalla krigets slut. Alexander Wendt frångick de traditionella teoriernas epistemologi och objektiva läsningar av externa förhållanden inom internationella relationer, genom att hävda att reglerna inom fältet var sociala konstruktioner. “Anarchy is what states make of it.” (Parsons, 2018:77) Konstruktivismen var inte den enda IR-teori som underströk vikten av internationella normer för studier av världsordningen, men den inriktar sig speciellt på hur identiteter, normer och kultur formar mönster av krig och fred (Barnett, 2020:193-196).

Realismen organiserar sin uppfattning om aktörers och staters handlande kring säkerhet medan liberalismen avvisar övertygelsen om sökandet efter säkerhet som grundpremiss och även påtalar annorlunda tillvägagångssätt för att nå dessa mål. Trots detta erhåller de epistemologiskt samma position om kausala förhållanden (Parsons, 2018:91). Båda inriktningar uppmärksammar möjligheten att idéer och normer kan spela in i staters intressen, men ingen av dem menar att idéer och normer kan definiera dessa intressen, vilket konstruktivismen gör (Barnett, 2020:193).

Teorin intresserar sig speciellt för global förändring och innehåller flera olika inriktningar. En gren som är relevant för denna uppsats är hur normer internationaliseras och institutionaliseras vilket påverkar handlande hos statliga och icke-statliga aktörer (Barnett, 2020:193). Genom att studera svensk utrikespolitik ur denna konstruktivistiska lins kommer konstruktionen av idéer och normer i förhållande till omvärldshändelser att uppmärksammas som fundamental för Sveriges utrikespolitiska hållning. Ett förhållningssätt som möjliggör större insikt i omvärldshändelsers potentiella inverkan på svensk säkerhetspolitik och fördjupad förståelse av förändringen.

En fråga i konstruktivistiska sammanhang är huruvida konstruktivistisk teori kan möta icke-konstruktivistiska teorier, bland annat på grund av fältens olika verklighetsuppfattningar och relationer till sociala konstruktioner som fenomen. Epistemologiskt finns olika förgreningar som varierar i sin syn på forskningsfältets möjlighet att producera fruktsamma representationer av verkligheten. En modernistisk hållning innebär att sociala konstruktioner kan positioneras hos aktörer men att det ändå är möjligt att lyckas skapa en acceptabel tolkning av hur den socialt konstruerade världen fungerar. Lösningen är att vara medvetande om sin subjektiva position och oförmögenhet att vara opartisk. Parsons (2018) instämmer med detta och konstaterar att det

går att använda konstruktivismen för att analysera icke-konstruktivistiska perspektiv. Han menar att användningen av konstruktivismen parallellt med traditionella teorier, i detta fall liberalism och realism, är en givande strategi för att möjliggöra en fördjupad förståelse av empirin (Parsons, 2018:82-91). Det är med detta förhållningssätt som vi kommer närma oss de svenska utrikesdeklarationerna.

Ett konstruktivistiskt ramverk kommer synliggöra hur utrikesdeklarationer tolkar och reagerar på vad som händer i världen. Det är ett närmande som grundar sig i den sammanflätade relationen mellan språk och verklighet. På samma sätt som konstruktivismen möjliggör en idéanalys som lyfter fram utrikesdeklarationens relation till omvärlden innebär den även att forskaren har en inflytande roll över analysen. Eftersom språk och verklighet inte upplevs kunna skiljas från varandra finns det inte heller ett neutralt observationsspråk. Det gäller då att vara medveten om ens egen förförståelse och fördomar som färgar den analytiska utgångspunkten (Bergström & Boréus, 2018:27).

4.2 Begrepp

För att utföra en idéanalys är det väsentligt att definiera vad man menar med just begreppen *idé* och *ideologi*. Vi baserar våra definitioner på Göran Bergström och Per-Anders Svärds (2018) avgränsning i *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Vi kommer även presentera tre centrala konstruktivistiska begrepp vars definitioner kommer från Michael Barnetts (2020) beskrivning i boken *The Globalization of World Politics*.

4.2.1 Idéer

När vi talar om *idéer* avser vi tankekonstruktioner som kännetecknas av stabilitet och varaktighet. Det kan syfta på verklighetsomdömen, värdeomdömen och handlingsföreskrifter. I linje med vårt konstruktivistiska ramverk behandlar vi idéer som sociala fenomen med specifika materiella villkor som har verkliga effekter i samhället (Bergström & Svärd, 2018:133-134).

4.2.2 Ideologi

Begreppet *ideologi* syftar på en handlingsorienterad uppsättning av politiska idéer. Begreppet skulle också kunna förklaras som ett politiskt trossystem, men eftersom utrikesdeklarationen visar regeringens prioriteringar det kommande året vill vi särskilt betona det praktiska värdet (Bergström & Svärd, 2018:134-135).

4.2.3 Identitet

Konstruktivister uppmärksammar *identitet* som en social förståelse av jaget i relation till “den andra” och som något som produceras genom interaktion – vilket innebär att identiteten är föränderlig. Det är konstruktionen av identiteten som skapar intressen (Barnett, 2020:196).

4.2.4 Normer

Normer syftar på ett standardiserat beteende för aktörer av en given identitet i olika sammanhang. Aktörer följer normer, inte bara för att det kommer med fördelar, utan också för att det kopplas till en självkänsla. I internationella relationer diskuterar man ofta normativa strukturer som är en samling av kunskap, trossystem, regler och normer (Barnett, 2020:196).

4.2.5 Praktiker

Praktiker är socialt meningsfulla handlingsmönster som producerar och reproducerar bakgrundkunskap och diskurs. Handling är en produkt av detta och inte bara av rationellt tänkande (Barnett, 2020:196).

5 Metod och metodologiskt tillvägagångssätt

5.1 Idéanalys

Idéer är abstrakta och svårtolkade storheter som inte kan analyseras på ett omedelbart sätt. För att kunna identifiera och beskriva vilka liberala och realpolitiska idéer som uttrycks i utrikesdeklarationerna kommer en idéanalys att användas. Det är en bred definierad metod som uppmärksammar idéers kraft på den politiska arenan och möjliggör en djupare förståelse av deras betydelse. Metoden brukar delas upp i tre kategorier: beskriva, förklara och kritisera. Gemensamt för alla kategorier är det hermeneutiska förhållningssättet, att man ser människor som meningsskapande varelser, och även den ontologiska insikten att idéer kan identifieras genom studerandet av människors praktiker (Bergström & Svärd, 2018:139-144).

I denna uppsats kommer metodens första två kategorierna att vara i fokus. Det metodologiska tillvägagångssättet ämnar åt ett resultat som beskriver de liberala och realpolitiska idéer i utrikesdeklarationerna samt reder ut hur man kan förklara dem med hjälp av periodens omvärldshändelse. Valet av material syftar till att synliggöra om och i så fall varför ett system av idéer har förändrats från en tidpunkt till en annan. Det är också viktigt att uppmärksamma balansgången mellan ett återberättande och en analys som tolkar empirin utifrån ett konstruerat förhållningssätt, en frågeställning och ett teoretiskt ramverk, och syftar till att bidra till ett vetenskapligt område (Bergström & Svärd, 2018:139-140). Denna metodrapport syftar till att uppnå det senare.

Utrikesdeklarationerna kommer att studeras med hjälp av idealtyper som analysverktyg. Liberalism och realism tillämpas som extrema jämförelsepunkter för att identifiera vilka liberala och realpolitiska idéer som präglar svensk utrikespolitik under två stora omvärldshändelser. Därefter kommer idéstrukturerna att studeras utifrån ett större samhällsligt perspektiv för att reda ut hur man kan förklara utrikesdeklarationens tanke-system med hjälp av tillhörande omvärldshändelse (Bergström & Svärd, 2018:141-142, 147-148). Analysen kommer att ske inom ett konstruktivistiskt ramverk och därmed ta hjälp av vissa specifika begrepp: *identitet*, *normer* och *praktik*, för att nyansera resonemanget och förståelsen av hur utrikesdeklarationerna relaterar till sin omvärld. Inom detta ramverk går det att identifiera utrikesdeklarationen som en sorts praktik – ett handlingsmönster som producerar och reproducerar bakgrundskunskap och diskurs (Barnett, 2020:196).

5.2 Idealtyper som analysverktyg

Begreppet *idealtyp* introducerades av den tyske sociologen Max Weber (1864-1920) som en analytisk modell som kan kategorisera idéer i ett empiriskt material och lyfta fram specifika aspekter av fenomenet (Bergström & Svärd, 2018:147). En idealtyp är en renodling av typiska delar av ett samhällsligt fenomen eller utvalda idéer från ett idésystem som kan användas för att lyfta fram och jämföra empiriska fenomen. Det är inte meningen att en idealtyp ska stämma överens med verkligheten utan snarare vara en extrem jämförelsepunkt som kan belysa aspekter i ett fenomen som är relevant i förhållande till forskningsproblemet. Rent praktiskt är idealtyper användbara eftersom de skapar ett ramverk för vad vi bör leta efter när vi läser

utrikesdeklarationerna och underlättar slutsatsdragningar i den tolkande processen (Esaiasson m.fl, 2017:140-141 & Bergström & Svärd, 2018:148).

Som tidigare nämnt har vi valt att använda de teoretiska inriktningarna liberalism och realism som analysverktyg. Anledningen till att vi valt just dessa beror på att de är de mest centrala när det kommer till att förklara utrikespolitik. Liberalism och realism har länge varit de dominerande perspektiven inom internationella relationer. Eftersom vi har valt att använda oss av idealtyper är teorierna också särskilt passande då det finns väsentliga skillnader mellan dem (Dunne & Schmidt, 2020:130-131 & Dunne, 2020:104-105). De teoretiska inriktningarna hör även ihop med tidsperioderna vi analyserar. Kalla krigets slut präglades av liberalismens överideologiska ställning och de senaste åren har den internationella arenan påverkats alltmer av kris och konflikt vilket lett till att den optimistiska hållningen ersatts av mer misstänksam utrikespolitik (Dunne, 2020:113).

Eftersom liberalismen och realismen är tankesystem med en mängd olika perspektiv fungerar även idealtyps-modellen som ett avgränsande redskap för att klargöra vilka delar som är i fokus. De isolerar viktiga kännetecken och utvecklar teoretiska resonemang vilket är just det vi ämnar göra i vår komparativa idéanalys. Genom denna process kommer liberalismen och realismen att preciseras till utrikespolitiska förhållningssätt vilket möjliggör en tydlig jämförelsepunkt för den kommande analysen (Bergström & Svärd, 2018:149).

5.2.1 Liberalism

Liberalism är en tanketradition som kan användas som ideologi, teori och moral-föreskrift. De olika nivåer överlappar och sammanflätas samtidigt som de kan utnyttjas separat. Den gemensamma nämnaren är frihet. För att avgränsa den teoretiska inriktningen och effektivisera analysverktyget har vi valt att utgå från det liberala perspektivet på internationella relationer (Ericson, 2021:83-85). Enligt detta perspektiv är samarbete centralt för fred, frihet och tillväxt. Att integrera det internationella systemet och skapa en gemensam strävan efter normativa värden som välfärd och rättvisa anses avgörande för att minska risken för krig och konflikt (Ericson, 2021:83, 90-93 & Dunne, 2020:109).

Den liberala idealtypen kan sammanfattas med hjälp av två teman: 1) normer och rättigheter, och 2) institutionalism. Den normativa dimensionen bygger på en universell tanke att alla människor har vissa medfödda fri- och rättigheter som måste respekteras. Upprätthållandet av dessa värden och gemensamma intressen är väsentligt för uppfyllandet av fred mellan stater. En liberal utrikespolitisk hållning ser även internationella institutioner och global interdependens som lösningen till den internationella anarkins negativa effekter. Genom att sammanfläta stater och möjliggöra komparativa fördelar fastställs beroendeförhållande och ansvarutkrävande. I en sådan verklighet blir makt sakfrågespecifikt vilket minskar risken för maktkoncentration för enskilda stater eller allianser. Staternas sammanflätade relationer skapar möjlighet att hitta ömsesidiga fördelar av samarbete vilket gör det lättare att prioritera långsiktiga mål före kortsiktiga vinster (Ericson, 2021:85-86, 90-93).

5.2.2 Realism

Tim Dunne och Brian Schmidt (2020) identifierar tre grundelement hos realism: statism, överlevnad och självhjälp (*self help*). Begreppet *statism* titulerar idén om staten som en legitim representant för folkets kollektiva vilja. Statens legitimitet gör att den kan utöva sin vilja inom sina egna gränser; utanför dessa gränser råder anarki. Statens högsta vilja är överlevnad, vilken inte garanteras under de anarkiska omständigheterna. Statens enda strategi för att försäkra sig om den egna överlevnaden är att ständigt värna om sin makt, då en mäktig stat har större chanser att överleva. Elementet självhjälp är den fundamentala strategin hos stater i ett anarkiskt system. Varje stat är ansvarig för dess egen överlevnad och detta ansvar kan inte överlåtas till någon aktör eller organisation på utsidan (Dunne & Schmidt, 2020:134–135).

De tre grundelementen vägleder staterna i deras utrikespolitiska ageranden. Överlevnadsviljan leder till ett försiktigt övervägande av konsekvenser och en insikt om att vissa amoraliska handlingar kan vara försvarbara om de utförs för ett större och bättre syfte. Kenneth Waltz menar att en konsekvens av självhjälp som statens enda strategi för överlevnad är att staten genom oro för dess egen säkerhet också underblåser osäkerhet hos andra stater, vilket sätter i gång en konfliktspiral – *säkerhetsdilemmat*. Säkerhetsdilemmat kan beskrivas som när militära förberedelser hos en stat skapar osäkerhet hos andra stater kring ifall militärteknologin har offensiva eller defensiva ändamål. Välvilliga intentioner må existera, men går inte att lita på (Dunne & Schmidt, 2020:140). Säkerhetsdilemmat kan medvetet eller omedvetet leda till krig, men ett sätt att undvika detta är genom att etablera en maktbalans som kan uppstå genom att stater räknar med att ha jämförbara militära resurser. Polariteten är av fundamental betydelse för den internationella säkerheten – där kalla kriget är ett exempel på en bipolaritet där två stormakter avgjorde hur den internationella politiken gestaltade sig (Hall, 2021:70-71).

Det finns flera olika inriktningar inom realismen, däribland klassisk realism, neorealism och offensiv realism. För att skapa ett effektivt analysverktyg har vi valt att utgå ifrån en mer övergripande definition för att identifiera en realpolitisk idealtyp. Den realpolitiska hållningen som jämförelsepunkt kommer lyfta särskilda aspekter i utrikesdeklarationerna och skiljer sig även tydligt från den liberala idealtypen vilket också är fördelaktigt för det analytiska arbetet.

De utrikespolitiska hållningarna som idealtyper kan förklaras ytterligare med hjälp av Kjell Goldmanns (1986) teori om två centrala förhållningssätt i utrikespolitik: nationella intressen och internationalistiska intressen. Det är en uppdelning som tydliggör skillnaden mellan en utrikespolitik som prioriterar en stats egna intressen, den realpolitiska, eller en utrikespolitik som fäster vikt vid att stödja och sprida normativa ideal som mänskliga rättigheter och demokrati, den liberala (Goldmann m.fl, 1986:27-28). Goldmanns teori är inte uttömmande och kan användas på olika sätt men tanken är att förtydligandet av fokusområde för respektive teori kan underlätta den tolkande analysen som följer. Vi kommer använda oss av distinktionen för att tydliggöra hur liberala och realpolitiska idéer uttrycks i utrikesdeklarationerna.

5.3 Kategorisering av material

Vi kommer använda oss av Mats Lindbergs (2017) modell för kvalitativ analys av idéer och ideologiskt innehåll. Lindberg presenterar tre dimensioner väsentliga för att beskriva och analysera innehållet av ett idésystem: en värdedimension, en beskrivande dimension och en handlingsdimension (Lindberg, 2017:86-87). Värdeutsagor är normativa ideal, målsättningar, önskningar och preferenser. Beskrivande utsagor formar en uppfattning om hur något är och handlingsutsagor uttrycker ändamålsenligt agerande. Ibland är dimensionerna tydligt separerade men oftast väver de samman i ett resonemang (Bergström & Svärd, 2018:144-146). Modellen är även handlingsorienterad eftersom dimensionernas helhetsbild presenterar ett underlag för hur en viss utrikespolitisk praxis motiveras vara korrekt (Bergström & Svärd, 2018:144-146). Med hjälp av Lindbergs modell kan vi systematiskt kategorisera materialet för att sedan analysera om de olika dimensionerna är i linje med den liberala idealtypen eller den realpolitiska.

6 Analys

6.1 Utrikesdeklaration 1990

Den 14 mars 1990 lästes 1989/90 års utrikesdeklaration upp av utrikesminister Sten Andersson, socialdemokrat, inför det svenska folket. Det är i mångt och mycket en rapport av de stora världshändelser som inträffade året dessförinnan, 1989, och fortsatte att utvecklas under kommande år. Kalla kriget innebar för Sverige en stor försiktighet på det utrikespolitiska planet där varje beslut togs med hänsyn till den närmast belägna av de två supermakterna: Sovjetunionen (Kronvall & Petersson 2005: 161). Gorbatjovs nedmontering av unionen innebar ett paradigmskifte på mer än säkerhetsnivån och vi kan i deklarationen urskilja Sveriges världsutblick och förhållningssätt under denna period.

“1990-talet kan bli ett de infriade förhoppningarnas decennium. 1989 blev det år då efterkrigstidens ordning rämnade. I land efter land i Östeuropa tvingade folkets krav på frihet, demokrati och mänskliga rättigheter de gamla regimerna att ge vika. Berlinmuren, själva symbolen för Europas delning, bröts igenom i fredlig glädjeyra.” (1989/90:85, 1)

Det går inte att tolka utrikesminister Anderssons beskrivning av det gånga årets händelser som något annat än att de går i positiva och hoppfulla ordalag. Inte bara i Europa pågick självständighets- och frihetsprocesser – utan också ute i världen, där Andersson nämner Nelson Mandelas frigivning och Namibias självständighet som exempel i början av deklarationen (1989/90:85, 1).

1945 – 1989 var en lång period då Sverige förhöll sig till efterkrigstidens bipolära ordning som karaktäriserades av ett ständigt hot om massutrotning, i tydlig realpolitisk anda, vilket i konstruktivistiska termer innebär att Sveriges försvarspolitiska identitet starkt formats av denna historia. Frihet, demokrati och mänskliga rättigheter är grundpelare i den liberala idébildningen, och Anderssons porträtt av världsförändringen som dessa värderingars omkullkastande av gamla regimer, skapar konnotationer till liberalismens vinst över en realpolitiskt präglad tid, vilket framför allt på beskrivande och värde dimensionerna är ett genomgående tema genom hela deklarationen.

“Neutralitetspolitiken, stödd på ett starkt och allsidigt sammansatt totalförsvär, utgör som hittills grunden för vår säkerhetspolitik. Den har givit och ger ett avgörande bidrag till stabiliteten i vår del av världen. Samtidigt ger oss neutralitetspolitiken särskilda möjligheter att arbeta internationellt för fred och solidaritet.” (1989/90:85, 1)

Det tydliggörs i utrikesdeklarationen att den svenska neutralitetspolitiken kvarstår som en grundläggande pelare till den svenska utrikespolitiken även efter kalla krigets slut. I konstruktivistisk synvinkel kan den liknas vid att ha blivit både en identitet, norm och praktik, som alla är tätt sammankopplade. Genom en identitetskonstruktion, som alltid sker med det egna jaget i förhållande till omvärlden, skapas intressen som i sin tur både förstärker och förstärks av praktiker och normer (Barnett, 2020:196). Att betrakta Sveriges neutralitetspolitik som en identitet kan tydliggöra dess betydelse i den svenska utrikespolitik och även utgöra en

del av förklaringen till varför den år 1990 fortfarande stod stadigt kvar i svensk utrikespolitik i förändringarnas tid.

Att Sverige skulle vara neutralt var alltså en stark ståndpunkt. Som redogjorts för i uppsatsens bakgrund fanns dock internt meningsskiljaktigheter om vad denna neutralitet innebar i praktiken. Det var en fråga som intensifierades i och med U-båtsfrågan, och även på ett mer ekonomiskt plan där ett inträde i EG förespråkades av Moderaterna, medan Socialdemokraterna stod skeptiska (Kronvall & Pettersson, 2005:146–152). Andersson poängterar att neutralitetspolitiken ger regeringen “... särskilda möjligheter att arbeta internationellt för fred och solidaritet.” (1989/90:85, 1) Något som belyser neutraliteten som ett slags verktyg där nya intressen skapar nya mål vilka verktyget används för att förverkliga. Intressena utvidgades efter Sovjets fall från det realpolitiskt kodade överlevnad genom självhjälp till att även innefatta ett gemensamt upprätthållande av fri- och rättigheter, också internationellt, enligt en liberalpolitisk samverkansprincip (Dunne & Schmidt, 2020:135 & Ericsson 2021:85-86).

“Med sitt breda verksamhetsfält – militär säkerhet, ekonomisk och kulturellt samarbete, miljöfrågor och mänskliga rättigheter – kommer ESK att spela en central roll i det framtida Europa.” (1989/90:85, 3)

Detta ser vi även då Andersson i deklARATIONEN upphöjer en ny möjlighet till att skapa ett Europa “... enat i sin mångfald” (1989/90:85, 3) och framhåller *Konferensen om säkerhet och samarbete i Europa*, ESK, som ett viktigt instrument för att uppnå detta. En sådan sammanflätning av institutioner och stater som med hjälp av relativa fördelar samarbetar är en tydlig liberalpolitisk inriktning. I ESK:s verksamhetsfält ingår även militär säkerhet vilket tyder på en viss samarbetsinställd inriktning även på säkerhetspolitisk nivå (Ericson, 2021: 90–93).

Andersson manar till europeisk nedrustning. Med hjälp av styrkereduktioner också gällande kärnvapen, samt genom “... mera defensiva försvarsstrukturer och utbyggda förtroende- och säkerhetsskapande åtgärder” kan en “... ny, stabil europeisk säkerhetsordning skapas, byggd på gemensam säkerhet.” (1989/90:85, 3–4) Ett uttalande som går i linje med den i bakgrunden nämnda, och under senare år politiskt introducerade, R2P-principen, som starkt präglats av liberala ideal (Björkdahl, 2021:536). Även på den internationella arenan understryker Andersson att ett arbete för nedrustning bör påbörjas och poängterar särskilt att “... vårt yttersta mål är och måste vara att alla kärnvapen avskaffas.” Det tilläggs att marina kärnvapen till sjöss helt borde förbjudas och att det borde inledas “... överläggningar... om marin nedrustning och marina förtroende- och säkerhetsskapande åtgärder.” (1989/90:85, 6–7)

Trots en relativt liberal säkerhetspolitik i övrigt präglar fortfarande en realpolitisk inställning den svenska försvarspolitik, speciellt då det kommer till marina kärnvapen, som med tanke U-båtsincidenterna är en öm punkt. Detta skulle kunna förklara varför beslutet på den svenska försvarssidan, med hänsyn till undervattenskränkningarna av svenskt territorium, blir att U-båtsskyddet kommer att fortsätta byggas ut (1989/90:85, 4). De defensiva intentionerna indikerar en mer realpolitisk hållning kopplad till det svenska närområdet – Sovjet hanteras fortfarande med misstänksamhet och det utbyggda U-båtsskyddet är en produkt av defensivitet snarare än normativa fredsambitioner, som i övrigt är ett genomgående tema.

En ny, mer samarbetsvänlig inställning i utrikespolitiken synliggörs främst på ett ekonomiskt och utvecklingsrelaterat plan. "Riksdagens uttalande kvarstår att ett svenskt medlemskap inte är ett mål för de diskussioner som nu förs med EG" säger Andersson men understryker också i deklARATIONEN att "... den västeuropeiska integrationen är en utomordentlig byggsten i det Europa som skall ta form under kommande år." (1989/90:85, 3) Ett önskemål om att bygga ut samarbetet mellan EFTA och EU för att förbättra svensk och västeuropeiskt ekonomiskt samarbete uttrycks med förbehåll att detta måste ske så långt som neutralitetspolitiken tillåter. I detta sammanhang är det möjligt att betrakta neutralitetspolitiken som en kvarlämning av en realpolitisk balansakt som saktar ner de liberalpolitiska ansatserna.

UtrikesdeklARATIONEN är också mycket orienterad kring liberalt kodade frågor om demokratisk och ekonomisk utveckling samt konflikthantering. I linje med de förändringar som kalla krigets slut fört med sig riktas blicken mot de vid tiden nyligen självständiga forna sovjetstaterna.

"Övergången från kommunistisk diktatur och centralstyrd planekonomi till demokrati och marknadshushållning innebär en djupgående samhällsförändring. För hela Europa är det viktigt att denna efterlängta förändring kan ske utan allvarliga konvulsioner. Därför är det viktigt för oss alla att underlätta denna förändring." (1989/90:85, 2)

Bistånd utlovas som stöd till övergångsprocesserna. Med de marknadsrelaterade målen i åtanke går även att läsa in ett ekonomiskt intresse hos regeringen. Andersson ser gärna att länder och folk ska föras "... närmare varandra." (1989/90:85, 2)

Fokus riktas även till en global nivå och situationer i ett antal länder och världsdelar samt FN:s agerande inom ramen för dessa kommenteras. Freds- och konfliktprocesser i bland annat Panama, Sydafrika, Israel och Palestina, Etiopien, Iran och Irak och Kambodja nämns och Andersson konstaterar att Sverige "... fortsätter att verka för att stärka FN:s möjligheter att motsvara de allt högre krav som ställs på världsorganisationen." (1989/90:85, 5) Vad detta exakt innebär för konkreta åtaganden från Sveriges sida förklaras dock inte mer utförligt än så. Både miljöhot och orättvisa sociala och ekonomiska förhållanden utpekade som riskfaktorer, vilket är en säkerhetsdefinition som är långt ifrån realpolitisk och i stället närmar sig begreppet *mänsklig säkerhet* (Egnell, 2017). På liberalpolitiskt vis betonas institutionella samarbetslösningar som FN.

Genom att tillämpa Goldmanns (1986) förhållningssätt där internationalistiska och nationella intressen särskiljs går det att betona ett särskilt fokus i utrikesdeklARATIONEN (Goldmann m.fl, 1986:28). I sin helhet präglas utrikesdeklARATIONEN av liberalpolitiska normativa intressen och värderingar: mänskliga rättigheter, fred, konfliktbekämpning genom samarbete och ekonomisk interdependens är genomgående teman. Andersson ser en ljus framtid i internationellt samarbete, och framhåller FN, EFTA, EG och ESK som viktiga verktyg för att infria mål. Det är en starkt internationalistisk inriktning. Samtidigt äger deklARATIONEN rum med en mörk historia i bakgrunden. Det kalla krigets praktiker och normer har bara nyligen utmanats, vilket går att argumentera för är en orsak till att det också finns en närvaro av nationalistiska intressen, som kanaliseras genom neutralitetspolitiken och osäkerheten angående Östersjön. "Det råder ännu stor osäkerhet om detta framtida Europas utseende" utfäster Andersson (1989/90:85, 3).

6.2 Utrikesdeklaration 2023

Regeringens utrikesdeklaration lästes upp av utrikesminister Tobias Billström (2022/23:63) den 15 februari 2023. Datumet markerar nästan ett år efter Rysslands invasion av Ukraina och händelsens inflytande över regeringens prioriteringar är tydlig. ”Sverige befinner sig i en ny tid”, säger Billström innan han inleder en lång presentation av åtgärder relaterade till invasionen. Säkerhetspolitiken och Natomedlemskapet får mycket utrymme medan tidigare fokusområden som klimatpolitik och fattigdomsbekämpning lyser med sin frånvaro. 2000-talet präglas av en ny säkerhetspolitisk era och det senaste året är inget undantag.

”Givet detta lägger Sverige nu om kursen i den samlade utrikes-, säkerhets- och försvarspolitik. Regeringen kommer i första hand att föra en svensk och europeisk utrikespolitik. Där svenska intressen och demokratiska värderingar är kärnan i politiken.” (2022/23:63, 1)

Tidöpartierna efterträdde en socialdemokratisk regering och uttryckte tidigt nya fokus i utrikespolitiken. Socialdemokraternas progressiva liberala agenda ersattes med ett fokus på utrikespolitikens kärnområden. Det går dock inte att endast förklara förändringen med en partipolitisk argumentation eftersom vissa idéer som präglar den nuvarande utrikespolitiken, exempelvis Natomedlemskapet, började formas redan under den förra mandatperioden (Socialdemokraterna, 2022). Med detta sagt kommer följande analys att diskutera vilka idéer som går att identifiera i utrikesdeklarationen från 2023 och hur detta i stället går att förklaras med ett konstruktivistiskt perspektiv på den pågående omvärldshändelsen.

Ett resultat av detta skifte är ett ändrat fokus från det globala till det nära, en förändring som går i linje med en realpolitisk hållning. Utrikesdeklarationens betoning på svenska värderingar, svensk frihet och svenska intressen tyder på ett fokus på svensk överlevnad vilket är en av realpolitikens grundpelare. En misstänksam hållning mot det säkerhetspolitiska läget har resulterat i en självcentrerad reaktion. Det statsfokuserade resonemanget går även i linje med statismen, en ytterligare grundpelare inom den realpolitiska idealtypen (Dunne & Schmidt, 2020:134–135). Dock, till skillnad från det realistiska resonemanget där varje stat är ansvarig för dess egen överlevnad riktar deklARATIONEN stor tillit till internationella samarbeten och institutionella lösningar. ”När hoten växer behöver vi européer göra gemensam sak.” (2022/23:63, 5) Det är en utrikespolitisk hållning i linje med den liberala idealtypen där samarbete är centralt för fred. Den liberala tanken att institutioner är väsentliga för uppfyllandet av fred mellan stater konstruerar också ett normsystem. Utrikesdeklarationens framtidsvision om en utökad institutionalism bygger på ett liberalt ideal (Ericson, 2021:90-93).

Natomedlemskapet tilldelas stort utrymme i utrikesdeklarationen. Sverige har länge samarbetat med den mellanstatliga organisationen men undvikit ett medlemskap på grund av neutralitetspolitiken (Regeringskansliet, 2023b & Kronvall & Petersson, 2005:161). Beslutet att gå med i Nato byggdes på regeringens bedömning av det säkerhetspolitiska läget efter Rysslands invasion av Ukraina. Det ansågs vara det bästa alternativet för att värna om Sveriges säkerhet (Regeringskansliet, 2023c). Tidigt i deklARATIONEN går det att identifiera en konstruktivistisk kraft i detta resonemang. Billström beskriver Rysslands invasion som ”...ett gränslöst förakt för folkrätten...” och följer det med att säga att ”...det är inte bara Ukrainas

frihet som står på spel, utan också vår frihet här i Sverige.” (2022/23:63, 1) Retoriken tydliggör en utrikespolitik som menar att det är den svenska säkerhetens status som motiverar oss att agera som vi gör, en inställning som går i linje med den realpolitiska idealtypen och även Goldmanns teori om utrikespolitik som styrs av nationella intressen (Dunne & Schmidt, 2020:134-135 & Goldmann m.fl, 1986:28). Denna kombination av beskrivande och värdesättande lägger en grund för att ett Natomedlemskap uppfattas som det mest föredömliga agerandet. Konstruktivismen betonar den nära besläktade relationen mellan språk och verklighet vilket vi ser tendenser av i utrikesdeklarationen. Hur världsordningen beskrivs är avgörande för vilket agerande som uppfattas lämpligt och realismens genomsyrande roll i Billströms beskrivning gjorde en militär allians till en logisk följd (Bergström & Boréus, 2018:27 & Dunne & Schmidt, 2020:135).

Utrikesdeklarationen gör det tydligt att medlemskapet har en stor betydelse för Sveriges självbild. ”Vårt kommande medlemskap i Nato innebär en ny svensk utrikes- och säkerhetspolitisk identitet.” (2022/23:63, 3) Billström följer detta med att beskriva hur den nya identiteten som allierad kommer tas på högsta allvar. ”Sverige kommer att vara en allierad att lita på.” (Ibid.) Den sociala förståelsen av Sverige i relation till omvärlden påverkas av det nya medlemskapet. Den svenska utrikespolitiken har länge präglats av neutralitet och alliansfrihet, men som tidigare förklarat är identitet något som kan förändras. Vår konstruktivistiska ansats menar att det nya säkerhetspolitiska läget har haft en inverkan på den svenska självbilden (Barnett, 2020:196). Den nya identiteten går även i linje med det liberala förhållningssättet med mer samarbete, men bygger det på realpolitiska argument eftersom medlemskapet värnar om Sveriges intressen och bidrar till ett försök på maktbalans på den internationella arenan. ”Sverige blir starkare med Nato, och Nato blir starkare med Sverige.” (2022/23:63, 4)

Billström säger att svensk utrikespolitik ”... alltid kommer att ha en global dimension ...” men detta har ett snävt fokus (2022/23:63, 6). Demokrati och frihet nämns återkommande i utrikesdeklarationen, men utan en konkret förklaring om hur det ska gå till. Utrikesministern säger att demokratiska värderingar ska vara kärnan i den nya utrikespolitikens men faktiska åtgärder är inte lika tydliga. Billström nämner EU:s arbete för mänskliga rättigheter i Iran och Kina, men beskriver inte konkret vad Sverige siktar på att göra för den globala demokratins hälsa. Fokus ligger i stället på att stärka Sveriges ekonomiska och säkerhetspolitiska konkurrenskraft genom strategiska partners och utökade handelsrelationer på den internationella arenan. ”Vi behöver göra en noggrann analys av vilka Sveriges strategiska partner är i dag och vilka de bör vara i framtiden.” (2022/23:63, 7) Denna handlingsdimension i utrikesdeklarationen är tydligt inriktad på ekonomiska förmåner och inte på att sprida demokrati eller frihet på den globala arenan. Detta tyder på en kombination av den liberala och realpolitiska idealtypen. Främjandet av samarbete och dialog mellan länder är en liberal idé, men avsikten att värna om Sveriges intressen och stärka landets konkurrenskraft är realpolitisk (Ericson, 2021:91-92 & Dunne & Schmidt, 2020:135).

I utrikesdeklarationen lyfts handel som en viktig faktor för fattigdomsbekämpning. Billström presenterar en utrikespolitisk väg som knyter samman bistånds- och handelspolitik. Strävandet efter starkare demokratier och ekonomier i världen förenas till ett mål. Detta kan delvis kopplas

till den liberala idealtypen där ekonomisk interdependens lyfts som en central faktor för en mer sammanflätad och fredlig världsordning (Ericson, 2021:90-91) En fördjupad analys av fattigdomens orsaker saknas dock vilket tyder på en smal syn på vad Sverige kan bidra med i de mest utsatta länderna. ”Humanitärt stöd, demokrati och mänskliga rättigheter, stärkt klimatarbete och satsningar på kvinnors och flickors rättigheter och möjligheter” bockas alla av på en mening (2022/23:63, 5). Sveriges stöd till utveckling på andra plan än det ekonomiska och konfliktrelaterade lyfts knappt alls i utrikesdeklarationen vilket tyder på ett ställningstagande förenligt med den realpolitiska utrikespolitikens systemfokuserade perspektiv (Dunne & Schmidt, 2020:135).

Det fastställs i utrikesdeklarationen att ”... regeringen kommer att driva ett strategiskt jämställdhetsarbete i bistånds- och utrikespolitiken.” (2022/23:63, 8). Det presenteras att Sverige stödjer jämställdhetsinsatser inom SRHR, kvinnostöttande center i Ukraina och arbetet för Irans mänskliga rättigheter. Det tydliggörs dock varken hur jämställdhetsarbetet ska genomföras eller hur jämställdhet inkorporeras i hela utrikespolitiken. Billström lyfter inte heller hur borttagandet av den feministiska utrikespolitiken kommer påverka jämställdhetsarbetet. Sveriges feministiska utrikespolitik lanserades 2014 med målet att minska den diskriminering och systematiska underordning som präglar världens kvinnor (2019/20:17, 4). Den nyutträdde utrikesministern avskaffade benämningen i en intervju i Aktuellt 2022 och uttalandet har lockat mycket uppmärksamhet. Hans argument var att ”etiketten skymt innehållet i politiken” (Juhlin, 2022). Det är ett ställningstagande vi önskar hade motiverats ytterligare i utrikesdeklarationen för att förtydliga vad det innebär för den framtida utrikespolitiken. I det stora hela tyder det dock på ett avståndstagande från det tidigare mycket starka liberala fokuset på universella värden och bevarandet av mänskliga rättigheter (Ericson, 2021:85).

7 Slutsats

Mellan 1990 och 2023 har det skett ett paradigmskifte på den internationella arenan. Den liberala globaliseringslogiken som vi trodde skulle innebära slutet på den ideologiska evolutionen möttes av ett kris- och konfliktfyllt århundrade. 2000-talet markerar en ny säkerhetspolitisk era. Syftet med denna uppsats har varit att jämföra Sveriges utrikesdeklarationer från 1990 och 2023 för att beskriva och förklara hur den svenska utrikespolitiken påverkats av den förändrande omvärlden.

Av analysen går det att dra slutsatsen att en ny tid motsvarat en ny utrikespolitik, men även att en ny tid orsakat en ny identitet. Efter kalla krigets slut var neutralitetspolitiken en viktig del av Sveriges identitet. I utrikesdeklarationen beskriver Sten Andersson den som "... ett avgörande bidrag till stabiliteten i vår del av världen." (1989/90:85, 1). I och med 2000-talets omvälvande karaktär var denna position inte längre självklar. Tobias Billström beskriver i stället Natomedlemskapet som identitetsformande för Sveriges framtida utrikespolitik. Utvecklingen från ett neutralt land till en Natomedlem tyder på ett idéskifte från liberal till realpolitisk utrikespolitik.

Båda utrikesdeklarationerna riktar sig mot fördjupade internationella samarbeten men med olika motiv. Efter kalla krigets slut och Sovjetunionens fall var risken för militärt angrepp inte lika stort vilket ändrade den svenska utrikespolitikens återhållsamma inställning till den europeiska integrationsprocessen. Från att tidigare ha varit emot ett EU-medlemskap uttrycker Andersson en öppenhet till ett fördjupat samarbete. Det är en utveckling som går i linje med den liberala idealtypen. Numera är risken för militärt angrepp högt och Billström beskriver Natomedlemskapet som ett sätt för Sverige att förbättra sin säkerhetspolitiska position och stötta arbetet för en tydligare maktbalans på den internationella arenan. Trots liberalismens positiva inställning till samarbete bekräftar utrikesdeklarationernas olika motiv ett skifte från liberala ideal till en mer realpolitisk utrikespolitik.

En ytterligare skillnad mellan de två utrikesdeklarationerna är vilket område som är i fokus. Det finns en tydlig global inriktning i utrikesdeklarationen från 1990. Andersson är frikostig i sitt upplyftande av konflikt- och fredsutveckling runt om i världen och målar upp en mycket ljus framtid. Stor tilltro fästs vid samarbete och institutioner, som FN, att radikalt förändra den omvärld som formats av kalla krigets normer. Men: "Det råder ännu stor osäkerhet runt detta framtida Europas utseende", sägs det bland annat (1989/90:85, 3). Tydligt blir att kalla krigets ordning, som just rämnat, fortfarande är mycket närvarande. De nationella intressena bär alltså fortfarande stor vikt, men globalt utvecklingsarbete och ekonomisk interdependens framhävs i det längsta, och är deklarationens huvudämne. I utrikesdeklarationen från 2023 finns i stället en stark betoning på svenska värderingar, svensk frihet och svenska intressen. Ingen tvekan råder om att tidigare fokus på internationella intressen har fått ge plats åt en prioritering av det absoluta närområdet: Sverige, Ukraina och Europa.

I linje med detta presenterar utrikesdeklarationerna också varierade ambitioner på det normativa planet. Andersson refererar genomgående till demokrati- och fredsutveckling, biståndspolitik och samarbete på ekonomiska och sociala plan, för att både i Sverige, Europa och världen skapa

en bättre framtid. Säkerhetsbegreppet som presenteras är mycket besläktat med det liberalpolitiskt genomsyrade begreppet *mänsklig säkerhet*. Detta presenterar en grundläggande syn på hur världslig fred bör skapas, som inte motsvaras på samma vis 33 år senare. Hos Billström är de globala dimensionerna i utrikespolitiken främst fokuserade på ekonomisk utveckling, med förbättrade handelsrelationer sammanflätat med biståndspolitik. Säkerhetsbegreppet har återigen reducerats till först och främst den egna staten och utrikespolitiska aktioner är, med hänsyn till det pågående kriget i Europa, inte lika långsiktiga utan utgörs till stor del av humanitärt stöd i tider av kris.

I analysen kunde vi identifiera en konstruktivistisk kraft i hur utrikesministrarna argumenterar för sin politik. Idéskiftet bygger på hur omvärldshändelsen beskrivs och vilka utrikespolitiska element som värdesätts. "1990-talet kan bli de infriade förhoppningarnas decennium" inleder Andersson, ett stildrag som är tematiskt för hela utrikesdeklarationen. Den socialdemokratiska utrikesministern beskriver perioden som en möjlighet för nya samarbeten och en ljusare framtid, vilket sätter tonen för utrikespolitiken. Till skillnad från Anderssons optimism, betonar Billström hur Rysslands invasion är ett förakt mot folkrätten och att svensk säkerhet är hotad. Genom att identifiera en tydlig fiende och implicera att Sverige är hotad försvaras en realpolitisk utrikespolitik med fokus på svenska intressen och en ny militär allians. I vår analys diskuteras inte vad som är "sant" utan snarare hur en viss typ av språk lägger grunden för vilken utrikespolitik som uppfattas som lämplig. Utrikesministrarnas tal visar hur de tolkar rådande omvärldshändelse och presenterar åtgärder därefter, men även hur det är möjligt att rättfärdiga åtgärder genom språkbruk.

Analysen visade också att den liberala ideologin finns kvar trots att utrikespolitiken blivit mer realpolitisk. Kalla krigets slut präglades av liberalismens överideologiska ställning och Sverige var inget undantag till idéströmningen. Rysslands invasion av Ukraina har utan tvekan påverkat den optimistiska hållningen och infiltrerat utrikespolitiken med en mer misstänksam och nationalistisk politik, men en stor del av lösningarna tyder fortfarande på en liberal ideologi. Demokratiska värden och frihandel är två grundläggande punkter som genomsyrar utrikesdeklarationen 2023 trots det dominerande fokuset på Natomedlemskapet.

Sammanfattningsvis bekräftade analysen ett idéskifte tydligt kopplat till omvärldshändelsernas skiljande karaktär, men även att det är svårt att diskutera utrikespolitik med ett strikt uppdelat ramverk. Idealtyperna baserade på de teoretiska inriktningarna liberalism och realism avgränsade vår analys med syftet att precisera vilka idéer i utrikesdeklarationerna som var i fokus. Detta var underlättande i och med att idéer är ett fenomen med få gränser. Dock, som tidigare nämnt, är inte idealtyper förenliga med verkligheten och i vår analys blev det tydligt att utrikespolitik är mer komplext än vad som går att dela upp i två teoretiska motpoler.

8 Avslutande diskussion

Vi närmade oss denna analys med en konstruktivistisk inställning. Det teoretiska ramverket bygger på en förståelse att språk och verklighet inte går att skilja åt, vilket har möjliggjort en analys som förklarar hur beskrivningen av en omvärldshändelse leder till en viss form av utrikespolitik. Analysen klargjorde ett idéskifte från liberal till realpolitisk utrikespolitik i Sverige, men även att den liberala ideologin fortfarande har en normativ kraft i beslutsfattandet. Det förvånade oss inte att identifiera denna utveckling, men analysens fokus på språkets makt gav oss nya insikter om hur vi rättfärdigar våra beslut när världen förändras.

Som tidigare nämnt uppmärksammar även den konstruktivistiska ansatsen betydelsen av att genomföra en reflexiv analys. Eftersom vi undersökte betydelsen av sociala konstruktioner var det viktigt för oss att vara medvetna om att vi inte befinner oss utanför detta. Även om kalla krigets slut är 30 år bort är dess efterlevnad och 2000-talets omvälvande händelseförlopp en stor del av vår uppväxt. Paradigmskiftet på den internationella arenan har varit påtagligt. Även det land vi växer upp i och den teoribildning vi lär oss skapar diskurser och konceptuella logiker som påverkar vad som intresserar oss och inte. Sveriges neutralitetspolitik och liberala dimension har påverkat våra perspektiv och format ingången till denna nya, mer realpolitiska inställning som präglar den nuvarande utrikespolitiken. Vi förväntade oss att våra förutsättningar och erfarenheter skulle påverka vår undersökning men valde att se det som en fördel eftersom varje unikt intresse möjliggör nya perspektiv till ett större fält.

9 Referenser

- Barnett, Michael. (2020). "Social Constructivism" in Owens, Patricia – Baylis, John – Smith, Steve (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. (8th edn.) Oxford: Oxford University Press. (chap. 12, pp. 192-206).
- Bergström, Göran – Svärd, Per-Anders. (2018). "Idé- och ideologianalys" i Bergström, Göran – Boréus, Kristina (red.), *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur. (kap. 4, s. 133-176).
- Billström, Tobias. (2022). *Möjligheter och utmaningar för svensk utrikespolitik*. <https://www.regeringen.se/tal/2022/12/mojligheter-och-utmaningar-for-svensk-utrikespolitik/> (hämtad: 2023-05-07)
- Burchill, Scott. (2013). "Liberalism" in Burchill, Scott – Linklater, Andrew (red.), *Theories of International Relations*. (5th edn.) New York: Palgrave Macmillan. (chap. 3, s. 57-87).
- Dunne, Tim. (2020). "Liberal Internationalism" in Owens, Patricia – Baylis, John – Smith, Steve (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. (8th edn.) Oxford: Oxford University Press. (chap. 6, pp. 103-114).
- Dunne, Tim, – Schmidt, Brian. (2020). "Realism" in Owens, Patricia – Baylis, John – Smith, Steve (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. (8th edn.) Oxford: Oxford University Press. (chap. 8, pp. 130-144).
- Ericson, Magnus. (2021). "Liberalism" i Gustavsson, Jakob – Tallberg, Jonas (red.), *Internationella Relationer*. (4:e uppl.) Lund: Studentlitteratur. (kap. 4, s. 83-100).
- Esaiasson, Peter – Giljam, Mikael – Oscarsson, Henrik – Towns, Anna – Wängnerud, Lena. (2017). *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Fukuyama, Francis. (2022). *Liberalism and Its Discontents*. (1:a uppl.) New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Fukuyama, Francis. (1992). *The End of History and The Last Man*. (1:a uppl.) New York: Free Press.
- Fägersten, Björn – Jerdén, Björn. (2018). En moralisk stormakt i post-neutral tappning: Svensk utrikespolitik 2011-2018. *Internasjonal Politikk*, årg. 76, nr 4, s. 343-354. <https://tidsskriftet-ip.no/index.php/intpol/article/view/1370> (hämtad: 2023-05-04)
- Försvarsdepartementet. (2023). *Förstärkning av det militära försvaret och förberedelser inför medlemskap i Nato*. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/04/forstarkning-av-det-militara-forsvaret-och-forberedelser-infor-medlemskap-i-nato/> (hämtad: 2023-05-04)

- Globalis. (2023). *Ukraina*. <https://www.globalis.se/konflikter/ukraina> (hämtad: 2023-05-04)
- Goldmann, Kjell – Berglund, Sten – Sjösted, Gunnar. (1986). *Democracy and foreign policy, the case of Sweden*. Aldershot: Gower Publishing Company Limited.
- Hall, Martin. (2021). ”Realism” i Gustavsson, Jakob – Tallberg, Jonas (red.), *Internationella Relationer*. (4:e uppl.) Lund: Studentlitteratur. (kap. 3, s. 65-82).
- Juhlin, Johan. (2022). Tobias Billström: Regeringen överger benämningen feministisk utrikespolitik. *SVT Nyheter*. 19 oktober. <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/nye-utrikesministern-tobias-billstrom-intervjuas-i-aktuellt> (hämtad: 2023-05-16)
- Kristersson, Ulf. (2022). *Regeringsförklaringen*. <https://www.regeringen.se/tal/2022/10/regeringsforklaringen-den-18-oktober-2022/> (hämtad: 2023-05-05)
- Kronvall, Olof – Petersson, Magnus. (2005). *Svensk säkerhetspolitik i supermakternas skugga 1945-1991*. (1:a uppl.) Stockholm: Santérus Förlag.
- Lindberg, Mats. (2017). ”Qualitative Analysis of Ideas and Ideological Content” in Boréus, Kristina – Bergström, Göran (eds.), *Analyzing Text and Discourse: Eight Approaches for the Social Sciences*. London: SAGE Publications Ltd. (chap. 4, s. 86-121).
- Moderaterna. (2022). *Överenskommelse för Sverige*. <https://moderaterna.se/nyhet/overenskommelseforsverige/> (hämtad: 2023-05-07)
- Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB). (2022). *Oron i vår omvärld – så påverkas det svenska samhället*. <https://www.krisinformation.se/detta-kan-handa/handelser-och-storningar/oro-for-omvarldslaget/oron-i-var-omvarld--sa-paverkas-det-svenska-samhallet> (hämtad: 2023-05-04)
- Parsons, Craig. (2018). ”Constructivism and Interpretive Theory” in Lowndes, Vivien – Marsh, David – Stoker, Gerry (eds.), *Theory and Methods in Political Science*. (4th edn.) London: Palgrave Macmillan.
- Rachman, Gideon. (2022). *The Age of Strongman: How the Cult of the Leader Threatens Democracy around the World*. London: The Bodley Head.
- Regeringskansliet. (2023a). *Rysslands invasion av Ukraina*. <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/rysslands-invasion-av-ukraina/> (hämtad: 2023-05-04)
- Regeringskansliet. (2023b). *Sverige och Natos historia*. <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/sverige-och-nato/sveriges-och-natos-historia/> (hämtad: 2023-05-15)

Regeringskansliet. (2023c). *Sveriges väg in i Nato*. <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/sverige-och-nato/sveriges-vag-in-i-nato/> (hämtad: 2023-05-04)

Regeringens skrivelse 2019/20:17. *Sveriges feministiska utrikespolitik*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/skrivelse/sveriges-feministiska-utrikespolitik_H70317 (hämtad: 2023-05-04)

Riksdagens protokoll 2022/23:63. Onsdagen den 15 februari. Utrikespolitisk debatt. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/protokoll/protokoll-20222363-onsdagen-den-15-februari_HA0963 (hämtad: 2023-05-04)

Riksdagens protokoll 1989/90:85. Onsdagen den 14 mars. Utrikesdebatt. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/protokoll/riksdagens-protokoll-19899085_GD0985 (hämtad: 2023-05-04)

Socialdemokraterna. (2022). *Socialdemokraterna vill att Sverige ska ansöka om medlemskap i Nato*. <https://www.socialdemokraterna.se/nyheter/nyheter/2022-05-15-socialdemokraterna-vill-att-sverige-ska-ansoka-om-medlemskap-i-nato> (hämtad: 2023-05-16)